

УДК 619(091)

Падура М.Ф., кандидат філологічних наук, професор університету ©
*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З.Гжицького*

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ВЕТЕРИНАРНИЙ ІНСТИТУТ
(ЛИПЕНЬ 1941 – ЛЮТИЙ 1942)**

Автор статті знайшов у матеріалах архіву університету невеличкий документ за осінь 1941 року, який підтверджував, що така-то студентка навчалася попереднього року у нашому навчальному закладі, документ був скріплений печаткою Львівського державного інституту та підписаний Степаном Гжицьким як комісаром інституту. Оскільки в біографії Степана Гжицького досі ніде не вказувалося, що він займав таку посаду, то автор цих рядків вирішив детальніше дослідити цей етап у житті Степана Гжицького, щоб знайти відповідь на питання, чи можна вважати, що Степан Гжицький теж був директором нашого навчального закладу.

Ключові слова: розстріл львівських професорів, ОУН, похідні групи, мужі довір'я, комісар, фахові курси

22 червня 1941 року почалася німецько-радянська війна, яка була продовженням смертельної боротьби двох імперій за світове панування. Наміри Німеччини розширити свою територію на Схід ніколи не приховувалися. Радянський Союз, навпаки, таємно планував захопити західні землі України й Білорусії, які мали стати трампліном для дальшої інвазії на Захід.

Червневі події стали трагічними як для Львова, так і для академії. Вони були несподіванкою для кожного, але особливо велике замішання вони викликали серед радянських властей у місті та й в академії. Тут запанували хаос і безладдя. Спершу радянські керівники перестали приходити на працю і лише через 3-4 дні після втручання органів НКВД удалося відновити сяку-таку працю в академії. Військова частина, що стояла на схід від академії і доходила до вулиці Мечникова, розташувала свої збройні підрозділи на всій території академії, що згодом привело до бомбардування багатьох її будівель. 25 червня стався перший наліт німецької авіації: перша бомба впала на будівлю академії від вулиці Костя Левицького, де містилися кафедра лікарської хімії, кафедра фармакології і кафедра патологічної анатомії, вона пробила два поверхи і вибухнула на першому. Жертвою стала одна людина. Після наступного бомбардування загинув ад'юнкт доктор Рудольф Скурський, кілька людей було тяжко поранено на кафедрі мікробіології і смертельно був ранений ад'юнкт кафедри фізіології доктор Збігнєв Августин. Тоді ж був поранений директор інституту доц. Носик О.Ф.

А тим часом криваву розправу над українськими і польськими в'язнями чинили у ці червневі дні – від 22 до 29 червня – більшовицькі наглядачі у львівських тюрмах, що були на вулицях Лонцького, Св. Бригіди і на

Замарстинові. Коли після втечі радянських властей зі Львова розкрилися тюрми, то світ жахом здригнувся від замордованих в'язнів (інтелігентів, сільських господарів, священиків, кооператорів, студентів): перед втечею енкаведисти розстрілювали їх у потилицю, розпинали живцем на стінах камер, розрізували їм животи, замурували живих у підземеллях. Десь серед них були і ті ветеринарні лікарі та студенти, що їх заарештували у 1939 – 1941 роках.

У липні 1941 року криваві оргії у Львові розпочинали нацисти: їх жертвами стали спочатку євреї, а потім українці і поляки. До великої трагедії дійшло на початку липня 1941 року, коли майже сорок львівських професорів було замордовано на Вулецьких пагорбах. Серед них був проф. академії Едуард Гамерський, завідувач клініки хвороб тварин, який був заарештований вночі з 3 на 4 липня і тут же розстріляний. У липні був арештований гестапо асистент кафедри хірургії Богдан Климків і засуджений до кари смерті, але його вдалося звільнити з тюрми. У Янівському таборі десь у 1942 році загинув колишній професор фізіології і фармакології Львівської академії ветеринарної медицини Адольф Гізельт

Для зрозуміння ситуації у Львові, в яку потрапили українці від часу німецької окупації, треба зважити на такі фактори. Згідно з расовою доктриною нацистів усі слов'яни вважалися людьми нижчого сорту (Untermenschen) і їхня роль зводилася до того, щоб служити німцям. Нацисти розглядали Україну як першочерговий об'єкт своєї колоніальної експансії, а українців – як майбутніх рабів німецьких колоністів. Єдиною реальною силою в українському русі були на той час українські націоналісти, які були об'єднані в ОУН (Організація Українських Націоналістів). З погляду німців основна користь від ОУН полягала в тому, щоб служити диверсійною силою для створення хаосу в радянському тилу. Зі свого боку, українські націоналісти поставили собі за мету скористатися війною й поширити по всій Україні власний вплив. Їх першим зухвалим актом було те, що без узгодження з німцями 30 червня 1941 року у Львові націоналісти проголосили відновлення Української самостійної держави. Далі, у рамках своєї стратегії ОУН зібрала 2 тисячі своїх членів, яких розділили на дві похідні групи, переважно з числа прибічників Степана Бандери – ОУН (б), з настановою йти в глиб України, щоб з національно свідомих східних українців створювати місцеву адміністрацію. Проте дуже швидко нацисти почали виявляти своє правдиве ставлення до українців. Гестапо арештувало й кинуло до в'язниці Степана Бандеру та його прибічників. 12 липня 1941 року у Львові були арештовані ті, що 30 червня проголошували відновлення Української держави. Німці запровадили продовольчі картки, замінили російські рублі на польські марки у відношенні 5 рублів за одну марку, почали міняти назви вулиць на німецькі (так у жовтні 1941 року нинішня вулиця Костя Левицького, тоді Кохановського, стала називатися Брайтегасе – вулиця Широка) і вішати таблиці “Nur für Deutsche” (“Тільки для німців”) у трамваях, ресторанах і навіть у публічних туалетах.

З похідними групами ОУН (б) у липні 1941 року зі Львова на Велику Україну серед інших виїхали колишній директор інституту, проф. Іван Чинченко, який був включений до складу уряду Української держави 30 червня, і колишній завідувач кафедри української мови Юрій Стефаник (Клиновий).

Згодом до похідних груп приєдналися д-р Роман Лехицький, випускник академії, і д-р Володимир Зофієвський. Перші два прямували до Києва, два останні поїхали на південь України. Роздратована дією націоналістів, німецька адміністрація вирішила розгромити похідні групи. У вересні 1941 року підрозділи СС заарештували й стратили багатьох членів похідних груп. Під Києвом були арештовані Іван Чинченко (у Василькові) і Юрій Стефаник (у Фастові). На свій смертний вирок вони чекали у львівській тюрмі на Лонцького, звідки їх удалося звільнити. Юрія Стефаніка (Клинового) звільнили з лабетів гестапо щойно у грудні 1941 року. Так тричі Юрій Стефаник на своїй землі за свою любов до України був арештований трьома чужинецькими режимами: польським – у 1927, комуністичним – у 1940 і нацистським – у 1941 році. Лехицького й Зофієвського нацисти розстріляли в Миколаєві у 1943 році.

Крім підпілля ОУН, під час німецької окупації особливо треба також виділити діяльність Українського центрального комітету (УЦК) під керівництвом відомого вченого Володимира Кубійовича (1900 – 1985). Створений у 1940 році в Кракові, УЦК протягом усієї війни був єдиною організацією, що могла, хоч і дуже обмежено, боронити соціально-економічні інтереси українців у Генеральному губернаторстві. Щоб захистити українське населення від репресій, УЦК намагався уникати конфронтації з нацистами, зосередившись на посиленні української присутності у містах та на розвитку продуктивних сил. Інша перевага, якою користувалися українці в Генерал-губернаторстві, полягала в наявності широкої системи початкової, середньої та професійної освіти. Вони також мали змогу в обмежених масштабах організовувати кооперативи та вести культурну діяльність. Стало правилом, що німці в Галичині займали всі ключові адміністративні посади, але в місцевому управлінні українцям звичайно віддавалася перевага перед поляками. Така політика, на велике задоволення німців, погіршувала й без того складні стосунки між українцями і поляками.

Вже 1 липня 1941 року згідно з розпорядженням військового коменданта міста, всі навчальні заклади у Львові закривалися, як зазначалося, “аж до відклику”. Це, звичайно, стривожило українську громадськість. За пропозицією УЦК були визначені комісари-управителі з числа українських учених для кожного вищого навчального закладу Львова. Організаційну нараду з цього приводу наступного дня проводив ректор університету проф. Василь Сімович. Від Ветеринарного інституту сюди був делегований проф. Гжицький С.З., хоч початково пропонувався ще й проф. Чинченко І.М.

На початку серпня 1941 року до Львова приїхав керівник Управління науки й освіти Генеральної губернії у Кракові Адольф Ватцке. У Львівській політехніці з його участю відбулася нарада представників усіх вищих шкіл Львова (проф. Василь Сімович – від університету, проф. Євген Перхорович – від політехніки, проф. Мар'ян Панчишин – від медичного, проф. Северин Левицький – від педагогічного, проф. Володимир Кучер – від торговельного, проф. Михайло Осінчук – від художнього і проф. Степан Гжицький – від ветеринарного інституту). Тут вперше українські вчені мусили пройти дуже докладну перевірку особистих документів, що її проводили німецькі офіцери служби безпеки. Ватцке говорив, що з огляду на воєнні дії не передбачається у

Львові відкриття ні університету, ні інших вищих шкіл, але від свого імені затвердив комісарів-управителів кожного вищого навчального закладу у Львові. Таким мужем довір'я й управителем Львівського ветеринарного інституту став проф. Гжицький С.З. Його обов'язками насамперед було не допустити розкрадання майна академії (апаратури, препаратів, інструментів, меблів, книг), підбирати людей для праці у клініках тощо. Усі працівники інституту одержали посвідчення, на підставі яких вони мали право заходити на територію клінік. Була призначена охорона. Щоденно до інституту приходив і сам С.З.Гжицький. Завдяки його скромній праці майже все майно кафедр і клінік залишилося неушкодженим у важкому 1941 році. З великим перевантаженням працювали клініки і кузня. Новою назвою інституту від вересня 1941 року було: Львівський державний ветеринарний інститут.

Наступним кроком УЦК було звернення проф. В.Кубійовича до Генерального губернаторства про відновлення діяльності вищих шкіл у Львові. Своє прохання проф. В.Кубійович обґрунтував тим, що серед українців є дуже мало спеціалістів з вищою освітою, а тому потрібно їх готувати для праці на великих просторах, що звільняються від радянського панування. Щодо потреби відновити навчання у Ветеринарному інституті, то вона доповнювалася ще необхідністю використання студентів старших курсів ветеринарної медицини для планової вакцинації сільськогосподарських тварин проти інфекційних хвороб на території Польщі, яку включили до складу Німеччини (Познань, Катовіце та ін.), бо ветеринарних лікарів бракувало в усіх окупованих країнах і навіть у самому райху. На дозвіл про відновлення діяльності вищих шкіл у Львові треба було чекати аж до початку наступного року.

Відкриття вищих шкіл у Львові мало важливе значення. Воно рятувало нашу молодь від примусового вивезення на роботи до Німеччини і, по-друге, давало можливість готувати спеціалістів, які були так потрібні для України.

Від німецьких властей у жовтні 1941 року до інституту був приставлений д-р Міснер. В інституті почалися приготування до відновлення навчального процесу. Д-р Міснер займався придбанням підручників і навчальних посібників німецькою мовою, налагодив добрі зв'язки з окупаційною владою, зокрема з генерал-губернатором Гансом Франком, від якого мав дієву підтримку. Степан Гжицький підбирав майбутніх викладачів та лаборантів для праці в інституті.

Треба сказати, що в 1941 році ветеринарія як спеціальність була у Львові першою, про яку заговорили, що її можна буде вивчати. Газета "Львівські вісті" від 12-13 жовтня 1941 року оголошувала: "У Львові організується підготовчий курс для українців арійського походження, що бажають навчатися на ветеринарії. Початок курсу – 20.X.1941 року", однак жодних курсів не було відкрито. Через місяць знову з'явилося повідомлення, що у Львові поки що мають бути відкриті медичний інститут, ветеринарія та агрономія. Проте у цій справі й далі залишалася невизначеність. Річ у тім, що у Генеральному губернаторстві в Кракові панували різні думки щодо вищих навчальних закладів на зайнятих землях. Переважали голоси, щоб у першу чергу створити інститути чи курси університетського рівня. Такі курси лікарів, ветеринарних лікарів, агрономів чи інженерів повинні були б виховувати фахівців, потрібних

для Німеччини, щоб мати підготовлених працівників на окупованих землях Польщі та України. Ця тенденція перемогла з початком нового 1942 року. У лютому вже було відомо, що колишня Академія ветеринарної медицини незабаром відновить свою діяльність під назвою Державного ветеринарного інституту у Генеральному губернаторстві. Праця інституту мала йти за німецькою програмою навчання. Передбачалося, що навчання почнеться 15 квітня, а тим часом необхідно було відремонтувати знищені воєнними діями будівлі. Умови прийому на студії залишалися такі самі, як і до 1939 року. Абсолювенти колишньої гімназії матимуть право зголошуватися до дипломних іспитів від 1 березня 1942 року. Так само студенти попередніх років, що не закінчили навчання, зможуть користати з лекцій. Зміни мали зайти тільки у поділі навчального року: замість семестрів будуть запроваджені триместри. Навчання триватиме 4 роки. З огляду на підготовку ветеринарних лікарів, Управління науки й освіти у лютому 1942 року замінило тодішнє українське керівництво інституту (Степан Гжицький) на німецьке, призначивши директором доктора Оскара Габерзанга. Одночасно змінили також назву інституту, який від лютого 1942 року почав називатися „Державні ветеринарні інститути у Львові”, що було видозміною назви “Львівський державний ветеринарний інститут”. Оскільки слово “інститут” на той час означало для німців не що інше, як “кафедра”, то від нього утворили множину (інститути), бо відновлюваний навчальний заклад мислився як сума багатьох кафедр. До всіх професорів і ветеринарних лікарів, яких для праці в інститутах запропонував проф. Гжицький С.З. ще як комісар інституту, доктор О.Габерзанг писав окремі листи з проханням вислати на адресу дирекції Ветеринарних інститутів німецькою мовою детальну автобіографію, інформацію про студії та попередню працю, список наукових праць і присягу щодо свого арійського походження включно до третього покоління..

Висновки. Від липня 1941 до лютого 1942 року проф. Степан Гжицький залишився працювати у нашому навчальному закладі, який тоді іменувався як Львівський державний ветеринарний інститут. Степан Гжицький був призначений комісаром цього інституту, тобто фактично директором інституту, що діяв в умовах воєнного часу. Як навчальний заклад інститут не працював, бо був закритий новою німецькою адміністрацією. Але працювали інститутські клініки. Найпершим обов’язком Степана Гжицького було не допустити розкрадання майна, а згодом знайти і запросити викладачів і лаборантів для праці в нових умовах німецької окупації.

Summary

Prof. Stepan Gzhytskyj was a commissar of Lviv State Veterinary Institute from July 1941 till February 1942. Therefore we have significant reason to consider him as a director of the Institute, existed in the war years.

Стаття надійшла до редакції 6.04.2010